

Kutatási zárójelentés

Kelemen Gábor

T 037245 számú

„A rupturák, "mismatch"-ek és "mikrodiszszinkronizmusok" és ezek befolyásolásának szerepe a szenvedélybetegek reintegrálásában és a reintegráló szertartásokban” című OTKA kutatás

A kutatás során a következő kérdésekre vártunk választ: Milyen szerepet játszanak a rupturák, a “mismatch”-ek és a “mikrodiszszinkronizmusok” a terápiás és esetkezelő reintegráló folyamatok egyes fázisaiban, különösen a reintegráló ceremóniában? Hogyan befolyásolhatják a reintegráló ceremóniák a személyiségfejlődés elakadásai, a “befejezetlen ügyletek”, a “nagy rupturák” (split-ek) korrekcióját, s ezáltal a reziliencia tartalékainak felszabadítását?. Miképpen alakul ki és marad fenn a józanság dialógikus-személyközi s dialektikus-intrapszichés folyamatok integrálását biztosító “kettős perspektívája”? Konkrét feladatokra lebontva ez elsősorban a reintegráló ceremóniák etnográfiai konverzáció-analízisét és a keletkezett szövegek tartomelemzését jelentette..

A vizsgálat során a következőképpen artikulálódtak és nyertek specifikus tartalmat az eredeti megfogalmazott a kutatói kérdések:

Átfogó kérdések:

Miben áll és milyen szerepet kap a józanság, a józansággal összefüggő tudás a kutatás és gyakorlat kapcsolatában?

Milyen természetű a tudományos kutatás és a gyakorlat kapcsolata egy önmagát tanulónak nevező addiktológiai terápiás közösségben (TC-ben)?

Konkrét kérdések:

Mi a reintegráló rítusok lehetséges szerepe a szenvedélybetegek józanná válásában?

Milyen kommunikatív jegyek különböztetik meg a rítus magjának tekinthető igazi változást annak pusztá imitációjától?

A kutatási célok a kutatás végén a következőképpen foglalhatók egybe:

A józan életmód kialakítását célul tűző TC dinamikus, változó és komplex társas világának működésében egy jól vizsgálható, a TC sajátosságait szinte sűrítve magában foglaló ismétlődő epizód – a reintegráló ceremónia és egy éves józansági évforduló – szövegeinek tartomelemzése- a működés megértése és terápia eredményességének előrejelzése érdekében.

A józanság (felépülés) tényezőinek vizsgálata és a visszaesés kockázati tényezőinek azonosítása.

A kutatás és a gyakorlat kölcsönhatásának nyomon követése.

A kutatási program sajátossága:

Előbb egy bentlakásos kezelést folytató TC reintegráló „felszabadítási” rituáléin elhangzó beszédeket (majd egyéb beszédeket is) elemeztük. A vizsgálat alapvetően három kutató (Kelemen, B. Erdős, Csürke) munkája volt, mely laikus informátorokkal való egyenrangú kapcsolattal egészült ki.

A konkrét kutatói kérdések megválaszolásához felépülő és visszaeső szenvedélybetegek szövegeit egyaránt vizsgáltuk.

A kutatási folyamat fázisai:

Az utókövetési adatok szerint felépülő és a visszaeső szerfüggők bentlakásos programzárás alkalmával elmondott beszédeinek összehasonlító vizsgálata.

A józan és „domináns” kultúra közti kapcsolatok, a kettő közti átjárhatóság vizsgálata.

Az összehasonlítás kiterjesztése az egy éves józan „születésnapon” elhangzott szövegekre, továbbá e szövegek és a bentlakásos programzáró szövegek kapcsolatára.

A tartomelemzés kiterjesztése a felvételi napján elhangzó bemutatkozó szövegekre (e fázis komplettálása már egy következő kutatás feladata).

A kutatás jelentősége:

A visszaesésre utaló kommunikatív jelek azonosítása alapján módosítható, fejleszthető a terápia és az utókezelés stratégiája.

A józan „születésnap” és a „felszabadító” programzáró szövegei tartalomelemzésének eredményei szempontokat adhatnak a terápia hatékonyságának növeléséhez, s ezáltal a bentlakásos terápia idejének rövidítését eredményezhetik.

A józansággal és a reintegráló rítusokkal kapcsolatos kutatási eredmények hasznosíthatók a megelőző és terápiás programok tervezésében, a szakemberek és a kliensek közti kölcsönösség növelésében és a közösségfejlesztésben egyaránt.

A kutatás kontextusa:

A vizsgált TC-ben a bentlakásos kezelés egytől két évig tart, de a programzáró rítust követően a volt lakók évekig vissza-visszajárnak, néhányan pedig a team tagjává is váltak. Ebben a TC-ben csak súlyos állapotban lévő drogfüggőket (főként heroinfüggőket) kezelnek. A férőhelyek száma 1992-től 2001-ig fokozatosan 18-ra bővült.

A kezelés legfontosabb alapelvei a következők:

- A közösség maga a legfőbb gyógyító erő
- Egyre nagyobb mértékben építenek a self-help csoportokra
- Nem használnak éberségi állapotot és közérzetet befolyásoló gyógyszereket
- A legtöbb munkát közösen végzik
- A külvilággal való kapcsolattartás (kezdetben teljes elkülönítés) éppolyan szigorúan szabályozott, mint a terápiás intézmény belső rendje
- Rendszeresen foglalkoznak a kliensek hozzátartozóival
- Az életet napi, heti és egyéb (pl. egy éves józan születésnap) tagolják.

Kutatói módszer: Kvantitatív és kvalitatív tartalomelemzés. A kódolást a kvalitatív elemzéseket támogató ATLAS.ti© szoftver 4.2 verziójával, a Code by List funkcióval végeztük. Elemzésünk kvantitatív tartalomelemzéssel is kiegészült, ahol a procedurális nyelvi elemek kerültek a fókuszba.

A *kvantitatív* tartalomelemzés (ATLAS.ti 4.2 AutoCoding): során a szavak előfordulási gyakoriságait hasonlítottuk össze.

A *kvalitatív* tartalomelemzés esetében jelentéseket keresünk, olyan minőségeket, amelyek nem manifeszt módon fordulnak elő a szövegben, hanem a kutatócsoport jelöli meg azt az eljárást, amelynek révén a mintázatok azonosíthatóak és mások számára összemérhetőek. A két elemzés érvényességet növelő kombinációja a *szekvenciális-transzformatív modell* (Ehmann, László).

A Query Tool segítségével logikai és környezeti operátorokat alkalmazva a kódok egymáshoz való viszonyára kérdeztünk rá.

A kvalitatív elemzés során az induktív és deduktív módszert egyaránt (László, Ehmann) alkalmaztuk, azaz részben visszatérő mintázatokat kerestünk a beszédekben, részben

pedig már ismert elméleti konstrukciók alapján alakítottunk ki kódokat. A deduktív modellben a kódok meghatározásához az átmeneti rítus elméleteire (Van Genneep, 1960; Turner, 1997; White, 2000) támaszkodtunk.

1. kutatás: a felépülő és a visszaeső szerfüggők bentlakásos programzárás alkalmával elmondott beszédeinek összehasonlító vizsgálata.

Kvalitatív vizsgálat

Minta: Harminc, az elemzés céljára videón rögzített reintegrációs ceremóniát vizsgáltunk meg – ez a TC öt évet átfogó korábbi anyaga (1997-2001).

A 30 beszédből 23 (76%) a felépülők szövege, összterjedelme 17.220n (84%), és 7 (23%) a későbbiekben visszaesők szövege, amely 3225n hosszú (16%).

A szövegek kvalitatív tartalomelemzése alapján elmondható, hogy míg a felépülők beszéde jól leírható **az átmeneti rítus**, mint szimbolikus halál és újjászületés terminusaiban, addig a visszaesők elsősorban pusztán kollektív sablonok mögé rejtőznek. (Átmeneti rítus: szeparáció (elválás a közösségtől), liminális fázis, azaz úton levést, illetve a megtett út felidézését, majd reintegráció vagy beépítő rítus.) A beavatandónak épp a megfelelő lelkiállapotban kell lennie ahhoz, hogy új státusát elnyerhesse.

Kvantitatív tartalomelemző vizsgálat

A szövegek kvantitatív vizsgálata alapján a felépülők és a visszaesők szövegei között három változó esetén találtunk szignifikáns ($p=0.015$) különbséget.

Véletlen: ez a kód a véletlent, a sorsszerűséget, a „szerencsét”, a saját élet irányítása felelősségének elvetését jelenti. Az eredmény azt mutatja, hogy a visszaesők beszéde több olyan elemet tartalmaz, amiből, - szemben a felelősségvállalással - az esetlegességre, a „vaksorsnak” való kiszolgáltatottság érzésére következtethetünk – a saját sors elfogadása helyett.

Negatív kód: ez lényegében a tagadó grammatika, amely úgy is ismert, mint a lélektani krízis kommunikációs megkülönböztető jegye. Véleményünk szerint a negatív grammatika a liminális fázishoz, a szimbolikus meghaláshoz (és így az újjászületéshez is) kötődő kód. Tehát a negatív kód itt mindenképpen a változás kódja, ebben az értelemben önmagában nem „pozitív”, de nem is „negatív”. A felépülők szignifikánsan gyakrabban tagadtak, ennek magyarázata a rítus, a sorsfordító helyzet teljes átélése.

„Is”: a kód a másik beszélőhöz való alkalmazkodást, a másik beszédére, élményeire, cselekedeteire tett nem-személyes utalást jelzi. Itt a kapott eredményt – a visszaesőknél tapasztalat szignifikánsan magasabb gyakoriságot - az „elrejtőzés” jelenséggel magyarázzuk, amikor a személyes tartalmak helyett a beszélő sablonokat, „kölcson”-tartalmakat jelenít meg.

2. kutatás: A józan és „domináns” kultúra közti kapcsolatok, a kettő közti átjárhatóság vizsgálata

Oktatási program keretében józan személyek és addiktológiai szakemberek, kutatók dialógusa.

Megállapítások a józanok szövegeinek vizsgálata alapján: a józanok felismerik azt, ami voltaképpen minden nagy vallásban közös volt; hogy a másik ember ugyanolyan fontos a számomra, mint saját magam. Mindez a világgal való emberibb kapcsolódásra sarkall.

Ez a törekvés fejeződik ki a mind a tekintély, mind pedig a méltóság kódjától különböző, általunk a „kegyeltség”, „báj” (grace) kódjának nevezett nyelvhasználatában. (Code of Grace) Ennek főbb elemei: a rituális térbeli és időviszonyok erőteljes megjelenítése, a „fekete lyuk”, a traumatizáló élettapasztalat szabad megjelenítése a narratívában, a személy-a-társas-

hálózatban az „individuum” helyett, valamint a kontrollhoz való eltérő viszonyulás. A paradoxonok elfogadása és integrálása a józan kultúra ereje (pl. akkor erős, ha gyenge).

A „gracia” egyszerre jelent kegyelmet és adományt, ajándékot. A kegyelem az ész tartományán kívül eső gondviselés, melynek elfogadása egyfajta hitbe történő „ugrást” kíván. A rajtunk kívül álló megbízhatóság és jóság független az emberi érdemektől, tehát megvásárolhatatlan.

A kutatás a szerfüggők esetében a „gyenge kapcsolatok” életvitelt stabilizáló szerepét erősítette meg.

3. kutatás: egy éves józan „születésnapon” elhangzott szövegek és programzáró szövegek összehasonlítása

Minta: 12 elemzés céljára videón rögzített józan „születésnap” beszédet, s ugyanakkor a 12 személynek a programzáró (reintegrációs ceremónia) beszédét vizsgáltuk a 2000-2002 anyagában.

9 fő józan maradt, 3 személy visszaesett.

A korábbi kutatási időszakhoz képest – főként az önsegítő csoportok megerősödése miatt - megváltozott a programzáró rítus jelentősége a TC-ben. A jelentésváltozás együtt járt a fogalom megváltozásával: már nem „felszabadulás” vagy „programzáró” az alkalmazott név, hanem bentlakásos programzáró, mert maga a program életre szóló.

A gyakorlat változását követte a kutatói érdeklődés változása:

Milyen viszonyban állnak egymással az egy éves „születésnap” és a programzáró szövegei?

E kutatás néhány fontosabb eredménye:

A rítus mögött hit és elköteleződés áll. Erre utal a józanon maradók esetében gyakori „szakrális” tartalom; utalás a hely és az idő különlegességére, pl. „ilyen még soha nem történt velem”, „ez a hely szinte mindent jelent nekem”. Szakrálisnak nevezzük azt a törekvést, amikor a transzcendenst valamiképpen „kézzelfoghatóvá” igyekszik tenni a beszélő. A későbbiekben visszaesők szövegeiben gyakori volt a „kellene” jellegű megnyilatkozás és kevés volt a személyes tartalom. A későbbiekben visszaesők kommunikációja még inkább „kellene” típusúvá és személytelenné vált a programzárás idejére. Ezt azt jelenti, hogy az egy év utáni bentlakásos kezelés esetükben – a vizsgált dimenziókban - nem hozott kedvező változást. Másfelől csak a józanoknak harmadánál látható markáns javulás az egyéves „születésnap”-hoz képest a programzáró idején. Ez arra utalhat, hogy a józanok egy részénél is rövidíthető a bentlakás. Mindamellet a kis elemszám miatt óvatosnak lenni az eredmények generalizálásában.

Konklúzió

A kutatók a józanság tartalmának – résztvevőként és megfigyelőként történő – elsajátítása nélkül aligha lettek volna képesek észlelni a TC folyamatait. A tanuló közösség spontán folyamatait (a gyakorlat „ravaszága”) gazdag kutatási anyaggal szolgálnak. A kutatási eredmények megerősíthetik a közösséget változtatási szándékában.

A vizsgálati eredmények alátámasztják a reintegráló rítusok józanságot erősítő szerepét. A vizsgálatok több, a józanon maradókat a későbbi visszaesőktől elkülönítő - a rupturák, a „mismatch”-ek és a „mikrodiszszinkronizmusok” terminusával leírható - kommunikációs jegyet azonosítottak, ami kiindulópont lehet további, a hipotézist konfirmáló, az eddigi eredményeket tovább árnyaló-magyarázó kutatások számára. Az eredmények egyaránt hasznosíthatók a szenvedélybetegeket kezelő TC-k munkájának fejlesztésében és segíthetik a józanság érdekében tervezett társadalmi akciók megvalósulását.

Az eredményeket bemutató fontosabb publikációk:

Könyv (angol nyelvű):

Kelemen, G., B. Erdős, M.: *Craving for sobriety. A unique therapeutic community in Hungary.* (2004):

Faculty of Humanities University of Pécs & The Leo Amici 2002 Foundation, Pécs, 132 oldal.

Folyóiratcikk (angol nyelvű):

Kelemen, G., Erdos B. M.: The role of reintegration rituals in sobriety: A comparative study on recovery and relapse
Dynamic Psychiatry, 2003. 36, 89-113.

Kelemen, G., Erdos B. M. (2004): Code of Grace: A Cultural Approach to 12-Step Fellowship Programs in Hungary
International Journal of Self Help & Self Care, 2, 187-203

Kelemen, G. - Erdos, M, B. - Madacsy, J.:
Voices of sobriety: A thematic-sequential comparative analysis on recovery and relapse.
Addiction Research and Theory, 2006. (megjelenés alatt).

Folyóiratcikk (magyar nyelvű):

Erdős B. M., Kelemen G., Csürke J.: A felszabadítási rituálék szerepe egy élhető világ kialakításában.
Addiktológia, 2003 2, 29-52.

Fontosabb nemzetközi előadások:

Code of Grace
XIV. IFTA (International Family Therapy Association) World Family Therapy Congress, Istanbul, 2004. március 26.

Treatment Victories and Challenges: Stages of therapy in a concept-based TC
47th ICAA (International Council of Alcohol and Addictions) Conference, Venice, 2004. november 3.

Repairing of the attachment bond of substance abusers within a therapeutic community
Trauma – Attachment - Personality
XXVII World Congress of the World Association for Dynamic Psychiatry /WADP/
Cracow, Poland, March 16-19, 2005

Voices of sobriety

International Council on Alcohol and Addictions Conference
(Science, Politics and Practitioners)
Budapest, October 26, 2005

A secure point: providing relevant services to substance misusers in a time of social change
Phoenix House, Quality = Success. Delivering better services and better outcomes for service
users across the addiction field. Sheffield, UK, 14th November, 2005

Role of “ruptures”, “mismatches” and microdyssynchronies and their resolutions in the
reintegration of chemical dependents and in reintegration ceremonies
National Association of Social Workers
June 8—10, 2006 Sheraton Ft. Lauderdale (Florida)